11.10.22р. 11гр. укр. мова

Доброго дня! Тема уроку. Зміни приголосних при збігові їх у процесі словотворення

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою:
moshev2020@icloud.com

Зміст уроку

Подивіться відео, опрацюйте матеріал, зробіть записи до зошитів

1. Зміни приголосних при творенні слів

https://www.youtube.com/watch?v=hgWJJ0bvan8

2. Зміна приголосних при творенні слів. Слова-винятки
https://www.youtube.com/watch?v=PpTxEVvU8Ig

Робота з підручником

► Ознайомтесь із теоретичними відомостями, поданими в підручнику.

Спостереження над мовним матеріалом

► Подивіться на групи слів у таблиці, що в них відбувається?

► Запишіть ці чергування в другу колонку таблиці.

► Цей процес зумовлений словозміною чи словотворенням?

► Які ще чергування приголосних ви знаєте?

Нога, ніжка, на нозі	
Рука, ручка, у руці.	
Вухо, вушко, у вусі.	

Довідка

[г] - [ж] - [з’]

[к] - [ч] - [ц’]

[х] - [ш] - [с’]

Моделювання «Карти пам'яті»

► Ознайомтесь із таблицями чергувань. Доповніть їх прикладами.

Чергування приголосних

Типи чергувань	Приклади	Типи чергувань	Приклади
[г] - [ж] - [з’]	берег — бережок — на березі	[б] - [бй]	бити — б’ю
[к] - [ч] - [ц’]	вік — вічний — у віці	[п] - [пй]	пити — п’ю
[х] - [ш] - [с’]	дух — душний — у дусі	[в] - [вй]	олово — олов’яний
[г] - [ж]	допомогти — допоможу	[м] - [мй]	солома — солом’яний
[з] - [ж]	возити — вожу	[ф] - [фй]	торф — торф’яний
[к] - [ч]	кликати — кличу	[р] - [рй]	матір — матір’ю
[х] - [ш]	колихати — колишу	[д] - [д’]	ходити — ходіть
[д] - [дж]	радити — раджу	[т] - [т’]	пливти — пливіть
[зд] - [ждж]	їздити — їжджу	[з] - [з’]	возити — возіть
[т] - [ч]	крутити — кручу	[с] - [с’]	семи — сім
[с] - [ш]	писати — пишу	[ц] - [ц’]	стільцем — стілець
[ст] - [шч] (щ)	пустити — пущу	[л] - [л’]	білий — білявий
[б] - [бл]	робити — роблю	[н] - [н’]	вікно — на вікні
[п] - [пл]	ліпити — ліплю	[дз] - [дз’]	ґедзем — ґедзь
[в] - [вл]	висловити — висловлю	[р] - [р’]	двір — у дворі
[м] — [мл]	встромити — встромлю		
[ф] - [фл]	розграфити — розграфлю		

Зміни при збігові приголосних

Кінцеві приголосні основи		Суфікси		Зміна приголосного	Приклади
-к-, -ч-, -ц-	+	-ськ- -ств-	→	-цьк- -цтв-	*парубок — парубоцтво, парубоцький, ткач — ткацький, ткацтво, кравець — кравецький, кравецтво*

-г-, -ж-, -з-	+	-ськ- -ств-	→	-зьк- -зтв-	*боягуз — боягузтво, Париж — паризький, Рига — Ризький*
-х-, -ш-, -с-	+	-ськ- -ств-	→	-ськ- -ств-	*Чехія — чеський, товариш — товариський, птах — птаство*
У словах, основи яких закінчуються суфіксом *-к-*, при творенні прикметника на суфікс *-ськ-* суфікс *-к-* випадає: *Чукотка — чукотський, Ігорка — ігорський, П'ятихатки — п'ятихатський.*					
Винятки: баскський, казахський, тюркський, цюрихський, ламаншський, нью-йоркський, меккський, герцогський, лакський, дамаський (Дамаск).					
-г-, -ж-, -з-	+	-ш- за творення ступенів порівняння прикметників і прислівників	→	жч	*дорогий — дорожчий, дужий — дужчий, важкий — важчий, тяжкий — тяжчий, низький — нижчий, близький — ближчий, вузький — вужчий;*
-с-	+	-ш- за творення ступенів порівняння прикметників і прислівників	→	щ	*красивий — кращий, товстий — товщий, високий — вищий*
-к-, -ч-, -ц-	+	-н-	→	ч	*безпека — безпечний,* *винятки*: дворушник, мірошник, рушник, рушниця, сердешний (у значенні бідолашний), соняшник, торішній
-цьк-	+	-ин-	→	чч	*вояцький — вояччина,* *виняток* галицький — Галичина;
-ськ-, -ск-, -сок-	+	-ин-	→	щ	*віск — вощина, пісок — піщина, полтавський — Полтавщина,*
-зьк-	+	-ин-	→	жч	*Збаразький — Збаражчина*
-ск-, -шк-	-ан- (-ян-) -			щ	*дошка — дощаний, ляск — лящання*

-ск-, -ст-	за творення II дієвідміни дієслів	→	щ	*вереск — верещати*, але *простиш, простить*
-зк-	за творення II дієвідміни дієслів	→	жч	*брязк — бряжчати*
-ськ-, -зьк-	за творення прізвищ на -енко, -ук	→	щ	*Васько — Ващенко, Ващук;*
-ск-, -ськ-, -шк-	у присвійних прикметниках від власних імен	→	сч, сьч, жч, щ	*Параска — Парасчин, Пріська — Прісьчин; Палажка — Палажчин, Мелашка — Мелащин*

Відновлення слів

► Перепишіть, уставляючи пропущені букви відповідно до правил чергування приголосних.

1. Смуга — на сму..і, сму..ка. 2. Молоко — у моло..і, моло..ний. 3. Ріг — на ро..і, нарі..ний. 4. Сонце — соня..ний, соня..ник. 5. Рік — у ро..і, торі..ній. 5. Пшениця — пшени..ний. 6. Ходити — хо..у. 7. Рука — ру..ний, двору..ник, нару..ники. 8. Омолодити — омоло..ений.

Моделювання мовних одиниць

► Від поданих слів утворіть нові слова за допомогою суфіксів і поясніть, які при цьому відбуваються зміни звуків:

а) прикметники за допомогою суфікса *-ськ*:

Кривий Ріг, Прага, Запоріжжя, Кавказ, киргиз, Бахмач, Овруч, Золотоноша, Петрик, Житомир, Кременчук, Камчатка, Прилуки,

Кременець, Закарпаття, Чорнухи, товариш, матрос, Цюрих, Острог, білорус, чех, Хуст, Донець, Збараж, Дрогобич, Ла-Манш, Одеса, Буг.

б) іменники за допомогою суфікса *-ств*:

Птах, товариш, брат, агент, козак, багатий, учитель, студент, боягуз, заступник, юнак, молодець, посол, громадянин, опікун, співробітник, рибалка, керівник, слідчий.

в) іменники за допомогою суфікса *-ин*:

Житомирський, черкаський, вінницький, пісок, донецький, київський, ровенський, одеський, чернігівський, турецький, лісок, кріпацький, харківський, гуцульський, уманський, німецький, галицький.

Моделювання «Карти пам'яті»

► Ознайомтесь із таблицею «Чергування *з — із — зі* (*зо*)». Доповніть її прикладами.

Чергування з — із — зі (зо)

Прийменник	Правило	Приклад
з	з [о]	*З огляду на обставини.*
	[о] з [п; пп (крім с, ш)]	*Плугатарі з плугами йдуть (Т. Шевченко).*
	[п] З [о]	*Диктант з англійської мови.*
із	із [з, ц, с, ж, ч, ш]	*Із шовку виготовили вітрила.*
	[п] із [з, ц, с, ж, ч, ш]	*Разом із сходом сонця.*
	[з, ц, с, ж, ч, ш; пп] із [п]:	*Лист із Бразилії.*
	[о] із [з, ц, с, ж, ч, ш]	*Родина із семи чоловік.*
зі	зі [пп (з, ц, с, ж, ч, ш)]	*Зі школи повідомили.*
	[о] зі [з, ц, с, ж, ч, ш]	*Прибери книжку зі стола.*
зо	[п,о] зо [два, три, мною]	*Позичив зо дві сотні. Пройшли зо два кілометри. Разом зо (зі) мною*

Вибіркова робота

► Прочитайте вголос речення, вибираючи із дужок правильний варіант прийменника.

1. (з, із, зі, зо) бору соснового шум.. іде (*Леся Українка*). 2. Коли ж я випірнув (з, із, зі, зо) води, в лице так свіжо вітер віяв... (*В. Сосюра*). 3. А вже весна, а вже красна! (з, із, зі, зо) стріх вода капле (*Народна пісня*). 4. Сонце гріє, вітер віє (з, із, зі, зо) поля на долину (*Т. Шевченко*). 5. (з, із, зі, зо) заходу насувають темно-сині хмари (*П. Колесник*). 6. У ніч (з, із, зі, зо) суботи на неділю. 7. Мотор запрацював. (з, із, зі, зо) страшним ревом «яструбок» свічкою пішов у небо (*Ю. Яновський*). 8. Поспитавши разів (з, із, зі, зо) три «хто» й «чого треба», Хорбутиха впустила мене до хати (*І. Муратов*). 9. Несеться сумний голос трембіти і будить (з, із, зі, зо) сну полонину (*М. Коцюбинський*). 10.

Конференція (з, із, зі, зо) питань слов'янської філології. 11. А ми ж не раз (з, із, зі, зо) ним ходили по кислиці (*В. Сосюра*).

Виконання вправ на закріплення

Лінгвістичний аналіз

► Випишіть із тексту слова, у яких простежується чергування приголосних. Доберіть до них споріднені слова або змініть їхню форму, щоб відбулося чергування.

► З'ясуйте, чи відбувається порушення чергування звуків у тексті. Чому? (*Для збереження ритмомелодики поетичних рядків.*)

► Поясніть уживання розділових знаків.

Дорога. Тиша. Довгий яр, весь білою черемхою залитий. Гроза минула, і пахучі квіти усі в краплинах. Ллється з-поза хмар проміння тепле і голубувате (*М. Рильський*).

Готуємося до ЗНО

► Виконайте тестові завдання.

1. У якому рядку у всіх словах відбувається чергування приголосних?

А Квітка, проїзний, щастя, пісня, дощ,

Б просьба, радісний, обіцянка, група, роса;

В Знак, сміх, ловити, бити, возити.

2. У якому рядку під час словотворення прикметників за допомогою суфікса *-ськ* (*ий*) відбувається зміна кінцевих приголосних твірної основи?

А Ткач, Прага, Бахмач, Воронеж, Кременчук;

Б Буг, Кагарлик, латиш, інтелігент, Черкаси;

В узбек, Париж, Калуга, Золотоноша, пропагандист.

3. У якому рядку не відбувається зміни кінцевих приголосних твірної основи перед суфіксом *-ськ-*?

А Гринвіч, студент, Кобеляки, Абхазія, чуваш;

Б баски, казах, Перемишль, агентство, кореспондент;

В Верхньодніпровськ, українець, отаман, гігант, волох.

4. У якому рядку в усіх словах відбувається зміна групи приголосних на *-чч-* при творенні іменників із суфіксом *-ин* (*а*)?

А Чернівецький, вінницький, німецький, турецький, прилуцький;

Б бахмацький, черкаський, галицький, овруцький, дніпропетровський;

В білоцерківський, львівський, словацький, одеський, вінницький.

5. Від поданих прикметників утворіть іменники з допомогою суфікса *-ин* (*а*) та з'ясуйте, у якому рядку відбувається зміна приголосних на [*шч*] — *щ*?

А Полтавський, одеський, уманський, черкаський, обухівський;

Б херсонський, прилуцький, тернопільський, київський;

В чернігівський, миколаївський, кагарлицький, воронезький, донецький.

6. Як змінюється група приголосних у словах *віск, пісок* (*піску*), *ліска* при творенні іменників із суфіксом *-ин* (*а*)?

А на [жч];

Б на [шч] — щ;

В на [сч].

7. Визначте рядок, у якому в прислів'ї порушено чергування *з-із-зі* (*зо*):

А Зі всіма добрий — собі лихий.

Б З добрим поживеш — добре й переймеш, з лихим зійдешся — і свого позбудешся.

В Із слів мита не беруть.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

► Виконайте вправу з підручника.

► Напишіть есе на тему «Життя в гармонії з природою». Дослідіть, чи використали ви слова, у яких спостерігається чергування звуків. Підкресліть ці слова: однією рискою з чергуванням голосних звуків, двома рисками з чергуванням приголосних.

ДОДАТОК *Диктант*

ПРОСТІР ЗЕМЛІ

Твого села з гори не видно, сховалось унизу в підніжжі, за верхами дерев. А перед зором розлягаються великі застиглі хвилі землі, що здіймаються де крутішими, де пласкішими горбами. А поміж ними синіють діброви. Порозбігались поля барвистими веретами, що мають чи сиво-шовковий відблиск пшениць, чи золотаво-жовтий відблиск соняшників, чи темно-зелений відблиск буряків і, звісно, ще різних відтінків розбуялого зела, що ввійшло в ріст і в силу, що зараз відкривається сонцю з радістю та щирістю. І як задніпровську даль не стиснуто обручем обрію, так і горбаті поля стеляться в безмежжя, яке їм подаровано в цей ранок не тільки сонцем, а й горою, бо лиш на такому безмежжі вона вповні й може явити перед тобою свою велич.

І весь цей простір землі немов біжить і стелеться до ніг, бо струмить пружний вітрець, горнучи й горнучи хвилі трав. А ці хвилі трав на горі збираються в важкуваті зграї, схожі на пташині, що летять низько-низько. Ось хотіли б зірватись увись — і не можуть, тому-то й тріпочуть крильми не в небесах, не під самотніми пір'їстими хмарками, а тут ось, на веселих і розчублених верхах (*за Є. Гуцалом; 178 сл*.).